

Istorija / History

2020, t. 118, Nr. 2, p. 93–111 / Vol. 118, No. 2, pp. 93–111, 2020

Lenkų švietimas Rytų ir Pietryčių Lietuvoje XX a. 7–9-ąjį dešimtmečiais

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius
El. p. vitalija.stravinskiene@istorija.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama lenkų švietimo padėtis Rytų ir Pietryčių Lietuvoje (Vilniaus krašte) vėlyvuju sovietmečiu, ieškoma atsakymo į esminį klausimą – kodėl dauguma mokyklų lenkų dėstomąja kalba virto rusiškomis ir kas šį procesą dinamizavo.

Esminiai žodžiai: *Rytų ir Pietryčių Lietuva, lenkų dėstomoji kalba, rusų kalba, mokyklos, švietimas, mokiniai.*

Abstract. The article examines the situation of Polish education in Eastern and South-Eastern Lithuania (Vilnius region) in the late Soviet era, seeks to answer the fundamental question – why most schools adopted Polish as the language of instruction and what dynamised this process.

Keywords: *Eastern and South-Eastern Lithuania, Polish language of instruction, Russian language, schools, education, students.*

Įvadas

Lietuvos švietimo problematika nepraranda aktualumo ir šiomis dienomis. Aktualūs tapo mokyklų tinklo reorganizavimo, mokinių žinių lygio, pedagogų kadrų trūkumo ir kt. klausimai. Su panašiomis problemomis buvo susidurta ir XX a. antrojoje pusėje, todėl retrospektyvinis žvilgsnis į tuometę padėtį viename iš Lietuvos regionų (Vilniaus krašte) gali būti įdomus apmąstant šių dienų švietimo problemas.

Apie lenkišką švietimą Rytų ir Pietryčių Lietuvoje XX a. 7–9-ajame dešimtmėčiais Vilniaus krašte buvo rašyta. Šio regiono lenkų švietimo problematiką 1944–1989 m. bene detaliausiai nagrinėjo Aleksanderis Srebrakowski¹. Istorikas iš Vroclavo aptarė lenkų švietimo raidą, pagrindines problemas, kurių viena – lenkiškų mokyklų mokinių nutautėjimas (rusėjimas). Tai vedė lenkiško švietimo dezorganizacijos link. Anot autoriaus, tokią padėtį nulėmė keletas priežasčių: vientisos švietimo lenkų kalba nuo ikimokyklinio ugdymo iki studijų aukštosiose mokyklose sistemos nebuvimas, mokyklų tinklo išdėstymo ypatybės (rusų dėstomąja kalba mokykla buvo arčiau mokinio namų), metais trumpesnis mokslas rusiškose mokyklose, rusų mokytojų pastangos paveikti lenkų tėvus, kad vaikus leistų į rusišką mokyklą, rusiškų mokyklų reikšmės nutautėjimo procesui nesuvokimas ir respublikos švietimo valdžios atstovų pastangų stabdyti lenkų rusifikaciją nebuvimas². Jo tyrimų rezultatais rėmėsi dauguma vėlesnių Lietuvos lenkų problematikos sovietmečiu tyrėjų.

Lenkiško švietimo padėtį Vilniaus krašte sovietmečiu aptarė Irena Miklaševič. Priešingai negu A. Srebrakowski, ji teigė, kad respublikos valdžia vykdė sąmoningą Vilniaus krašto gyventojų lenkų rusifikaciją, todėl švietimas lenkų kalba nebuvo pageidaujamas, o to pasekmė – beveik visiška jo degradacija³. Apie sudėtingą Lietuvos lenkų švietimo padėtį sovietmečiu daugiau ar mažiau rašė ir kiti autoriai⁴. Minėtų autorių darbams būdingas bendras bruožas – už vis labiau stagnuojančią lenkų mokyklų padėtį buvo atsakinga respublikos lietuviška partinė administracinė valdžia, kuri nepasirūpino pagerinti jų darbo sąlygų. Tačiau subjektyvių veiksnių reikšmė (tėvų motyvacija mokyti vaikus gimtąja kalba) lenkų švietimo plėtrai liko beveik nepastebėta. Mūsų supratimu, tai turėtų būti labai svarbus veiksnys. Į tai dėmesį atkreipė Jolanta Mėdelska, kuri akcentavo lenkų motyvacijos skatinti vaikus siekti geresnio išsilavinimo stoką, nes, anot jos, „darbininkams ir

¹ SREBRAKOWSKI, Aleksander. *Polacy w Litewskiej SSR 1944–1989*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001, s. 147–174; SREBRAKOWSKI, Aleksander. Przemiany w szkołach polskich na Litwie w latach 1922–1989 z uwzględnieniem programu nauczania i podręczników. *Polskie szkolnictwo i oświata na Litwie*, red. A. Szerląg. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998, s. 27–47.

² SREBRAKOWSKI, Aleksander. *Polacy w Litewskiej SSR*, s. 164–165.

³ MIKLAŠEVIČ, Irena. Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pasaulinio karo. *Acta Historica Universitatis Klaipėdensis*, 2007, t. XIV, p. 175–183; MIKLAŠEVIČ, Irena. Od Jałty do Brukseli. Szkolnictwo mniejszości narodowych na Litwie w latach 1945–2004 – kierunki przemian. *Wymiary współczesnej edukacji na Litwie. Wybrane aspekty*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2005, s. 60.

⁴ NOWAKOWSKA, Agnieszka; WÓYCICKA, Zofia. *Etniczna polityka komunistów. Dwa casusy*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2010; *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*. Wilno: [Kronta]: Scripta manent, 2009; BOBRYK, Adam. *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*. Toruń: Dom Wydawniczy DUET, 2006, s. 42–53; KALCZYŃSKA, Maria. Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1980–1990. *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, red. H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz. Wrocław [et al.]: Ossolineum, 1992, s. 185; KAMILEWICZ-RUCIŃSKA, Danuta. Walka o szkolnictwo polskie na Litwie (1945–2000). *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, 2017, t. 17, s. 121–139; RUNIEWICZ-JASIŃSKA, Renata. Szkolnictwo polskie na Litwie Radzieckiej w latach 1945–1988. *Edukacja Dorosłych*, 1999, Nr. 3, s. 89–98; RUNIEWICZ, Renata. Szkolnictwo polskie na Litwie w latach 1988–1995. *Edukacja Dorosłych*, 1999, Nr. 3, s. 101–125.

valstiečiams, kurie po karo sudarė lenkų tautinę mažumą, svetima buvo vaikų lavinimo tradicija⁶⁵. Be to, būtina atsižvelgti ir į Vilniaus krašto ekonominį atsilikimą. Kultūros ir švietimo įstaigų padėtis čia buvo sunki. Matyt, vienas iš daugelio šio regiono vietovių pavyzdžių būtų Eišiškių rajono Pasekų tarybinis ūkis. Kai rajono vykdomojo komiteto Kultūros skyriaus vedėjas Kazimieras Juralovičius paprašė biblioteką įkurdinti geresnėse patalpose (tuo metu ten buvo runkelių sandėlis), jam buvo atsakyta: „Nereikalinga mums, girdi, ta biblioteka, vis tiek niekas knygų neskaito.“⁶⁶ Todėl suprantama, kodėl šios ir daugelio į ją panašių vietovių gyventojų nusiteikimas skatinti vaikus siekti aukštesnio išsilavinimo negu turėjo patys nebuvo didelis. Net vidurinio išsilavinimo kartelė regiono kaimo vietovėse buvo sunkiai įveikiama. Antai į devintąsias vidurinės mokyklos klases stėjo labai nedaug vaikų. Štai 1967 m. iš apie 900 Eišiškių rajono aštuntokų į 9 klasę mokytis ėjo apie 30 proc.⁶⁷ Po dešimtmečio padėtis buvo kiek geresnė. Pavyzdžiui, 1975 m. Vilniaus rajone iš 1632 baigusiujų aštuntas klases į 9 klasę įstojo 53 proc.⁶⁸

Lietuvos tyrinėtojai taip pat atkreipė dėmesį į Rytų ir Pietryčių Lietuvos švietimą vėlyvuojū sovietmečiu. Kai kurie jų akcentavo sovietinės valdžios siekį suslavinti šį regioną. Šis procesas vyko etapais, jo plėtrai pasitarnavo švietimas. Anot Petro Kalniaus, Zigmo Zinkevičiaus, Petro Gaučo, 5–6-ajame deš. buvo plėtojamas lenkiškų mokyklų tinklas, o vėliau lenkiškos mokyklos pamažu reformuotos į mokyklas rusų dėstomąja kalba⁶⁹. Kiti autoriai taip pat pastebėjo intensyvią Vilniaus krašto lenkiškų mokyklų transformaciją į rusiškas⁷⁰. Iš tikrųjų SSRS švietimo sistemoje 8-ajame deš. vyko rusų kalbos stiprinimo nerusiškose mokyklose etapas, dinamiką įgavęs 9-ajame deš. Šis procesas apėmė daugelį sovietinių respublikų ir jų mokyklų, tarp kurių buvo lenkų dėstomąja kalba mokyklos Lietuvoje. Apie rusų kalbos stiprinimo politiką 9-ajame deš. švietimo srityje rašė istorikas Vilius Ivanauskas⁷¹. Autorius pažymėjo, kad sovietmečio pabaigoje (1988–1989 m.) buvo

⁶⁵ MĘDELSKA, Jolanta. Możliwości edukacyjne Polaków na Radzieckiej Litwie w trzydziestopięcioleciu 1945–1979. *Przegląd Polonijny*, 1998, Nr. 24, s. 52.

⁶⁶ MARCINKEVIČIUS, Antanas. Tik bendromis jėgomis. *Kultūros barai*, 1967, Nr. 11, p. 10.

⁶⁷ Vilnija. Kultūrinio gyvenimo problemos. *Kultūros barai*, 1967, Nr. 11, p. 15.

⁶⁸ 1975 m. pažyma apie liaudies švietimo išvystymą Vilniaus rajone. *VRVA*, f. 925, ap. 1, b. 358, l. 2.

⁶⁹ KALNIUS, Petras. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Žara, 1998, p. 52; KALNIUS, Petras. Mokyklų ir tautinės sudėties kaita Pietryčių Lietuvoje nuo XX a. vidurio. *Gimtasai kraštas*, 2018, t. 2, p. 14. [žiūrėta 2020 01 18]. Prieiga per internetą: <http://www.ziemianga.lt/saugykla/pdf/2-Kalnius.pdf>; ZINKEVIČIUS, Zigmantas. *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 248; GAUČAS, Petras. Etnolingvistinė situacija ir bendrojo lavinimo mokyklos Pietryčių Lietuvoje 1945–1991 metais. *Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba* [str. rinkinys]. Red. komis.: V. Milius ir kt. Vilnius: Mokslo, 1992, p. 147.

⁷⁰ FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika; MARCINKEVIČIUS, Andrius; ŠLIAVAITĖ, Kristina; ŠUTINIENĖ, Irena. *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2016, p. 110–111; SAUGĖNIENĖ, Nijolė. *Lietuvos tautinių mažumų švietimas multikultūriškumo vertybiniame kontekste*. Kaunas: Technologija, 2003, p. 104.

⁷¹ IVANAUSKAS, Vilius. Rusų kalbos plėtra ir Lietuvos TSR švietimo politika devintajame dešimtmetyje. *Lietuvos istorijos metraštis 2008-1*, Vilnius, 2009, p. 111–135.

visiškai pasiruošta rusų kalbos plėtrai nacionalinėse mokyklose¹². Tik sovietinės sistemos aižėjimas lėmė, kad šis procesas nerusiškose Lietuvos mokyklose sustojo.

Tyrimus nagrinėjama problematika papildė lenkiškų mokyklų mokytojų ir mokinių prisiminimai¹³, kurie padėjo geriau įvertinti pokyčius lenkų mokyklose, gyventojų motyvaciją renkantis mokyklas.

Apibendrinant istoriografijoje vyraujančius lenkų švietimo padėties vėlyvuju sovietmečiu vertinimus pastebimos priešingos tendencijos: dalis autorių akcentavo respublikos partinės administracinės valdžios siekį panaikinti lenkiškas mokyklas kaip trukdį rusifikuoti, o vėliau lituanizuoti Vilniaus kraštą, kiti pabrėžė nevaisingas lenkų bendruomenės pastangas atsilaikyti prieš sovietinės valdžios unifikacinės politikos, paremtos rusų kalba, galią.

Straipsnyje siekiama atskleisti lenkiško švietimo raidą Rytų ir Pietryčių Lietuvoje XX a. 7–9-ajame deš. Siekiant tikslo, išsikeliami uždaviniai: 1) atskleisti sovietinės valdžios politikos įtaką Rytų ir Pietryčių Lietuvos švietimo padėties pokyčiams; 2) aptarti, kaip kito lenkiškų mokyklų ir jų mokinių skaičius nagrinėjamu etapu; 3) nustatyti, kodėl Vilniaus krašte lenkiškos mokyklos dažniau reformuotos ne į lietuviškas, o į rusiškas mokyklas.

Tyrimo chronologinės ribos apima beveik 30 m. laikotarpį, kurio pradžią ženklino stabilesnė mokyklų lenkų dėstomąja kalba Vilniaus krašte padėtis po ką tik pasibaigusios (1959 m.) lenkų repatriacijos į Lenkiją. Ji iš regiono „išplukdė“ kelias dešimtis tūkstančių lenkų. Baigiamoji tyrimo riba sutapo su sovietinio režimo pabaiga Lietuvoje (1989 m.). Kai kur chronologinės ribos peržengtos, norint parodyti tam tikrų procesų dinamiką.

Rengiant straipsnį buvo remtasi keliomis šaltinių grupėmis: 1) spauda¹⁴, 2) statistiniais leidiniais¹⁵, 3) archyvine medžiaga. Svarbiausia medžiaga surinkta iš Lietuvos centrinio valstybės, Lietuvos ypatingojo ir Vilniaus regiono valstybės archyvų (atitinkamai LCVA, LYA, VRVA). Iš šios grupės šaltinių išskirtini LCVA sukaupti dokumentai. Čia saugoma tuometinės Švietimo ministerijos medžiaga, kuri buvo vertinga aiškinantis bendrąją švietimo padėtį Vilniaus krašte, jos pokyčius nulėmusius sprendimus. VRVA surinkta rajonų švietimo skyrių ir joms pavaldžių mokyklų dokumentacija, kuri atskleidė nuleistų sprendimų įgyvendinimą lokaliu aspektu. LYA medžiaga buvo naudinga nustatyti nagrinėjamu laikotarpiu realizuotos nacionalinės politikos poveikį mokyklų darbui. Įgyvendinama tautų suartėjimo koncepcija bendrojo lavinimo mokyklose pasireiškė

¹² IVANAUSKAS, Vilius. Rusų kalbos plėtra..., p. 133.

¹³ *Polskie uczenie. Wspomnienia Antoniego Jankowskiego*. Wilno: Scripta manent, 2010; *Wilenskie korzenie: wspomnienia, relacje, dokumenty...* Pod red. Z. Gładkowskiego i B. Pilarka. Olsztyn: Edytor Wers w Olsztynie, 2012; BRAZIS, Romuald; KODŹ, Adolf. WSzP (2): *Niezasłużenie zapomniana szkoła*. [žiūrėta 2020-02-25]. Prieiga per internetą: <http://wilnoteka.lt/artikul/wszp2-niezasluzenie-zapomniana-szkola>; ORSZEWSKA, Barbara. Szkoła i nauczyciel ma wpływ na wieczność..., *Tygodnik Wileńszczyzny*, 2018, Nr. 9. [žiūrėta 2020 03 13]. Prieiga per internetą: <http://www.tygodnik.lt/201809/>.

¹⁴ „Czerwony Sztandar“, „Kultūros barai“, „Kurier Wileński“, „Magazyn Wileński“, „Tarybinis mokytojas“.

¹⁵ *Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais*. Vilnius: Statistika, 1966; *Lietuvos TSR liaudies ūkis 1978 metais*. Vilnius: Mintis, 1979; *Lietuvos Respublikos gyventojų demografinė statistika (tautiniu aspektu)*. Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1992.

rusų kalbos ir literatūros, internacionalistinio mokinių auklėjimo stiprinimu. Vietinių švietimo sistemos atstovų reakcijas į partinės administracinės valdžios sprendimus sekė LSSR sovietinis saugumas, kuris domėjosi mokytojais ir mokiniais, fiksavo jų nuotaikas, reakcijas ir pasisakymus. Taigi lyginant archyvinę medžiagą su spaudos publikacijomis ir statistine informacija buvo realizuotas išsikeltas tyrimo tikslas.

LSSR švietimo sistemos pokyčiai XX a. 7–9-ajame deš. Posūkis į rusų kalbos ir kultūros stiprinimą

Aptariamuoju etapu respublikos švietimo padėtį labiausiai veikė politiniai ir ekonominiai socialiniai veiksniai. Pastebėtina, kad politinis režimas pasinaudojo švietimu stiprindamas SSRS unifikaciją ir kurdamas sovietinės tapatybės apjungtą visuomenę. Tuo metu SSRS realizavo tautų suartėjimo koncepciją, kuri turėjo baigtis tautų susiliejimu¹⁶. Šis procesas sustiprėjo 8–9-ajame deš. Siekdama užsibrėžtų tikslų valdžia pradėjo rusų kalbos ir kultūros plėtros nerusiškose mokyklose programą. Ji apėmė visų tipų ugdymo įstaigas, kuriose buvo sustiprintas dėmesys rusų kalbai¹⁷. Dėl to aukščiausiu lygiu buvo priimti atitinkami sprendimai. 1978 m. birželio mėn. SSKP CK priėmė nurodymus „Apie tolesnę rusų kalbos mokymo ir dėstymo padėtį sąjunginėse respublikose“, kuriuose akcentavo, jog brandžiojo socializmo sąlygomis lenininė nacionalinė politika išryškino ypatingą rusų kalbos padėtį. Dokumente buvo nuspręsta iki 1980 m. parengti naujas tipines rusų kalbos dėstymo programas, plėsti sustiprintos rusų kalbos dėstymą „nacionalinėse“ mokyklose, perskaičiuoti rusų dėstymo valandas mokyklose, sąjunginių respublikų pedagoginiuose institutuose įvesti naują mokymo profilį „Rusų kalba ir literatūra nacionalinėje mokykloje“¹⁸. Netrukus analogišką sprendimą priėmė ir LSSR aukščiausioji partinė valdžia. 1978 m. spalio 16 d. biuro posėdyje svarstant, kaip įgyvendinti minėtą SSKP CK nutarimą, nutarta įpareigoti žemesnių grandžių partijos komitetus pasirūpinti, kad mokyklose būtų mokoma rusų kalbos papildomai, Švietimo ministerijai nurodyta padidinti rusų kalbos fakultatyvų valandų skaičių, Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai – pagerinti aukštųjų mokyklų rusų kalbos katedrų kadro kvalifikaciją, organizuoti rusų kalbos kvalifikacijos kėlimo kursus mokytojams, pasirūpinti rusų kalbos metodinių kabinetų steigimu, rusų kalbos mokymui

¹⁶ *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 220–221. Apie mokytojų vaidmenį diegiant internacionalizmą žr. Szlachetny i odpowiedzialny obowiazek obywatelski nauczyciela. *Czerwony Sztandar*, 1978, birželio 9, Nr. 134, s. 2.

¹⁷ IVANAUSKAS, Vilius. *Rusų kalbos plėtra...*, p. 113. Pastebėtina, kad rusų kalbos stiprinimo akcija Vilniaus krašte vyko jau anksčiau. 1962 m. Vilniaus rajono švietimo skyriaus vadovybės nuomone, šiam tikslui pasiekti reikėjo ne rusiškose mokyklose dažniau organizuoti papamokinę veiklą ar įvairius renginius rusų kalba. Vilniaus rajono liaudies švietimo skyriaus vedėjo A. Ditkevičiaus 1962 I 5 pranešimas mokytojų pasitarime. VRVA, f. 1021, ap. 1, b. 76, l. 41.

¹⁸ IVANAUSKAS, Vilius. *Rusų kalbos plėtra...*, p. 113.

būtinų knygų leidyba ir kt.¹⁹ Dar to pačio mėnesio pabaigoje LSSR Ministrų taryba priėmė nutarimą „Dėl rusų kalbos mokymo ir dėstymo respublikoje priemonių tolesnio tobulinimo“²⁰. Dokumente buvo numatyta, kad rusų kalbos mokymas ikimokyklinėse ir mokymo įstaigose bus sustiprintas. Taigi buvo užsibrėžta įgyvendinti dvikalbystės principą ankstyvajame asmens amžiuje.

Svarbi rusų kalbos stiprinimo priemonė buvo įdiegta 1983 m., kai aukščiausios SSRS ir atitinkamais respublikos valdžios sprendimais klasės per rusų kalbos pamokas buvo padalintos į pogrupius²¹. Dar vėliau gerinant rusų kalbos padėtį lietuvių ir lenkų mokyklose, šio dalyko buvo mokyta sustiprintu lygiu. Jau nuo pirmos klasės lietuviškose ir lenkiškose mokyklose pradinukai mokėsi rusų kalbos sustiprintai²². Iš besimokusiųjų tokia forma skaičiaus (1,3 tūkst.) galima matyti, kad 1986 m. tai daryta eksperimentine tvarka. Kitais metais buvo tikrinama, kaip rusų k. ir literatūros mokymo lygis kilo įvairiuose rajonuose. Pvz., 1987 m. pradžioje patikrinus padėtį Švenčionių rajone buvo konstatuota, kad čia esą geros sąlygos kelti rusų k. ir literatūros mokymo lygį: beveik visų ši dalyką mokančių mokytojų išsilavinimas – aukštasis, jie nuolat kėlė kvalifikaciją, mokyklų bibliotekos buvo aprūpintos reikiama metodine ir grožine literatūra, buvo sukurta gera materialinė bazė šiam dalykui mokytis²³. Panašūs patikrinimai buvo atlikti ir kituose rajonuose. Tuo pat metu buvo rengiami nauji rusų kalbos vadovėliai 4–12 klasėms. Juose didelis dėmesys buvo skirtas temai „Rusų kalba – tarpnacionalinio SSRS tautų bendravimo kalba“ atskleisti²⁴. Buvo planuota visus vadovėlius išleisti 1987–1989 m. Tačiau 1989 m. padėtis labai pakito. Tuomet dėmesys nukrypo į lietuvių kalbos padėties stiprinimą. Mokyklų 1 ir 2 klasėse atsakyta rusų kalbos mokymo, padidintas savaitinis lietuvių kalbos pamokų skaičius²⁵. Pvz., rusiškose mokyklose jų buvo 27, lenkiškose – 30²⁶. Pastarosiose taip pat skirta daugiau laiko gimtosios (lenkų) kalbos mokymui.

Kita veiksmų grupė, kuri tiesiogiai veikė švietimo padėtį regione, buvo valdžios ūkinė ir socialinė politika. Priminsime, kad nagrinėjamu etapu sovietinė valdžia realizavo drastiškus ekonominius sprendimus (vienkiemų sistemos naikinimas, didelių kolūkinų gyvenviečių kūrimas, į darbininkų skaičiaus augimą nukreiptas profesinis orientavimas

¹⁹ 1978 10 16 LKP CK biuro posėdžio protokolas. *LYA*, f. 1771, ap. 255, b. 87, l. 5–8.

²⁰ IVANAUSKAS, Vilius. *Rusų kalbos plėtra...*, p. 114.

²¹ Laikinai einančios LSSR švietimo ministerijos Mokyklų valdybos viršininkės pareigas E. Vakietienės 1989 02 06 raštas LSSR moksliniam metodiniam kultūros centrui. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 4228, l. 107. Tačiau iš kitų dokumentų matyti, kad kai kurių klasių (6, 8, 9 ir 11) dalijimas per rusų k. pamokas buvo taikytas 1968–1969, 1970–1971 m. m. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 2388, l. 26, b. 2472, l. 59.

²² Žinios apie mokyklų ir mokinių pasiskirstymą pagal dėstomas kalbas 1986–1987 m. m. pradžiai. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 3868, l. 1.

²³ 1987 03 03 LSSR švietimo ministerijos kolegijos nutarimas Nr. 6. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 3896, l. 52.

²⁴ LSSR leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos valstybinio komiteto ir švietimo ministerijos 1987 04 28 nutarimas. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 3896, l. 147.

²⁵ LSSR švietimo ministro pavaduotojo J. Stanio 1989 02 28 raštas. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 4228, l. 180.

²⁶ LSSR švietimo ministerijos mokyklų valdybos viršininko V. Kulviečio 1989 08 25 raštas. *LCVA*, f. R-762, ap. 6, b. 4230, l. 121.

1 lentelė. Mokyklų skaičius Lietuvoje pagal dėstomąją kalbą 1960–1988 m.

Sudaryta pagal Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais. Vilnius: Statistika, 1966, p. 230–231; Lietuvos mokyklos istorinė apybraiža. Tarybinis mokytojas, 1970, liepos 31, Nr. 61, p. 3; Žiniomis apie mokyklų ir mokinių pasiskirstymą pagal dėstomas kalbas 1974–1975, 1984–1987 m. m. pradžiai. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2759, l. 25; b. 3618, l. 1; b. 3727, l. 67; b. 3868, l. 1; b. 4002, l. 1. 3.

Mokslo metai	Mokyklos pagal dėstomąją kalbą						
	lenkų	lietuvių	rusų	lietuvių–rusų	lietuvių–lenkų	lenkų–rusų	lietuvių–lenkų–rusų
1959–1960	244	3425	100	82	44	29	21
1960–1961	246	3504	101	78	37	27	24
1961–1962	241	3594	101	72	36	32	23
1962–1963	246	3601	105	59	30	29	22
1963–1964	238	3616	109	56	27	32	22
1964–1965	227	3574	112	59	24	35	24
1965–1966	210	3493	114	59	25	34	23
1967–1968	192	3515	109	58	19	38	27
1974–1975	92	2482	94	42	9	37	18
1984–1985	49	1852	102	31	7	30	16
1985–1986	48	1846	103	30	7	31	15
1986–1987	45	1825	107	29	6	29	16
1987–1988	47	1633	87	20	3	22	14

ir kt.). Jie privertė reformuoti švietimo sistemą – vyko mokyklų tinklo, organizacinio lygio, privalomojo mokslo cenzo (iš pradžių aštuonmečio, vėliau – vidurinio) kaita.

Savo ruožtu objektyvūs veiksniai (neigiami demografiniai pokyčiai, pasižymėję vis menkėjančiu natūraliuoju prieaugiu) taip pat veikė mokyklas ir vertė reorganizuoti jų darbą. LSSR švietimo ministerijos duomenimis, 1965–1975 m. kaimo mokyklų mokinių sumažėjo 32 tūkst., o 1976–1980 m. prognozuota, kad jų sumažės dar 25 tūkst.²⁷ Todėl neatsitiktinai 1981 m. LSSR partinė ir administracinė valdžia priėmė sprendimus, turėjusius stiprinti demografinę padėtį respublikoje teikiant didesnę paramą šeimoms.

Mokinių skaičiaus pokyčiai vertė naikinti atitinkamą skaičių mokyklų. Daugiausia buvo atsisakyta mažų kaimo mokyklų. Šis procesas įsibėgėjo 8-ojo deš. pirmojoje pusėje:

²⁷ Švietimo ministro pavaduotojo V. Kiškio pažyma dėl bendrojo lavinimo mokyklų tinklo tolesnio tvarkymo [1976 m.]. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2903, l. 60; LSSR švietimo ministerijos plano ir finansų valdybos viršininko duomenys apie mokinių, klasių ir mokyklų užpildymą 1976–1980 m. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2565, l. 46.

1973–1976 m. aštuonmečių mokyklų sumažėjo $\frac{1}{4}$ (iš 913 liko 687), o pradinių sumažėjo 2 kartus (iš 2611 liko 1265)²⁸. Mokiniai buvo stengtasi koncentruoti vidurinėse mokyklose. Mokyklų stambinimas vyko visoje SSRS. Jo neišvengė ir Vilniaus kraštas. Pagal Statybos ir architektūros mokslinio tyrimo instituto parengtas mokyklų tinklo pertvarkos schemas, Švietimo ministerija 1976 m. priėmė sprendimą pakeisti mokyklų tinklą įvairiuose rajonuose. Pvz., Švenčionių rajone vietoj 34 mokyklų 1974 m. turėjo likti 29 – 1980 m. ir 13 – 1990 m.²⁹ Mokyklų skaičius mažėjo ir Vilniaus rajone. 8-ojo deš. pradžioje veikė 13 vidurinių, 34 aštuonmetės ir 93 pradinės, 1976 m. buvo likę 19 pradinių, 30 aštuonmečių ir 16 vidurinių³⁰.

Pirmojoje lentelėje 1959–1960 mokslo metų duomenys pateikti neatsitiktinai. Jie rodo padėtį, kuri egzistavo prieš mūsų nagrinėjamą etapą. Iš lentelės matyti, kad lietuviškų ir rusiškų mokyklų skaičius iki 7-ojo deš. pabaigos augo, o lenkų dėstomąja kalba mokyklų skaičius nuosekliai mažėjo. Panašus procesas vyko su mišriomis (lenkų–rusų) mokyklomis, kurių vis daugėjo iki 1969 m. Tačiau 8–9-asis deš. lėmė pokyčius visų tipų mokykloms – jų skaičius mažėjo. Tai sutapo su kaimo gyvenviečių pokyčiais: neliko vienkiamų ir mažų kaimų, jų gyventojai migravo į naujai kuriamas kolūkines gyvenvietes ar miestus. Paskui juos „pajudėjo“ mokyklos. Kitas reikšmingas veiksnys – natūralaus prieaugio mažėjimas. 7-ojo deš. pradžioje jis siekė 40 tūkst. asmenų, 8-ojo deš. pradžioje sudarė apie 30 tūkst., 9-ojo deš. pabaigoje – apie 20 tūkst.³¹ Suprantama, sumažėjus vaikų skaičiui, mokyklų tinklas taip pat turėjo susitraukti. Neigiamos demografinės tendencijos apėmė visų Lietuvos etninių grupių gyventojus, tarp jų ir lenkus (plačiau apie tai kt. poskyryje).

Lenkų mokyklų tinklas nagrinėjamu laikotarpiu patyrė ženklių pokyčių. Jo siaurėjimui, be jau minėtų veiksnių, svarbią reikšmę turėjo administraciniai teritoriniai, mokyklų organizacinio lygio pertvarkymai ir demografinių rodiklių kaita. Pirmuoju atveju svarbus mokyklų tinklo pertvarkos veiksnys buvo administracinė teritorinė reforma 7-ojo deš. pradžioje. Tuo metu Lietuvoje buvo 50 rajonų. 1962 m. buvo panaikinta 16 rajonų, jų teritorijose buvusios mokyklos buvo prijungtos prie gretimų rajonų. Ši pertvarka apėmė ir Vilniaus kraštą. Taip lietuviškos buvusio Nemenčinės rajono mokyklos atsidūrė Molėtų rajono sudėtyje, lenkiškos daugiausia pateko į Švenčionių ir Vilniaus rajoną; Eišiškių rajono lietuviškos mokyklos prijungtos prie Varėnos rajono, o Vievio – prie Kaišiadorių ir Trakų³². Po šios reformos kai kurių rajonų mokyklų tinklas gerokai

²⁸ 1976 11 26–26 d. visasąjunginio liaudies švietimo darbuotojų pasitarimo seminario stenograma. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2930, l. 56. Šis procesas tęsėsi ir vėliau. Respublikinio liaudies švietimo plėtojimo iki 2005 m. prognozės, Vilnius, 1982. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 3399, l. 137.

²⁹ LSSR švietimo ministerijos kolegijos 1976 12 14 nutarimas Nr. 155. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2903, l. 6.

³⁰ Vilniaus rajono liaudies švietimo skyriaus vedėjo A. Ditkevičiaus 1976 01 17 pranešimas apie darbo rezultatus. VRVA, f. 1021, ap. 1, b. 381, l. 2.

³¹ STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1944–1989 m. (statistinis aspektas). *Istorija*, 2016, t. 103, Nr. 3, p. 36.

³² 1962–1963 m. m. bendrojo lavinimo mokyklų tituliniai sąrašai prieš rajonų likvidavimą. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2108.

išsiplėtė. Šiuo požiūriu neabejotinas lyderis buvo Vilniaus rajonas, kuriame buvo 155 mokyklos (iki reformos jų turėta 98). Tačiau iš esmės tai – mažos kaimo mokyklėlės. Jų kiekybiniai pokyčiai vyko ir vėlesniais dešimtmečiais, kai buvo kuriamos stambesnės kolūkinės gyvenvietės. Tuomet vietoj kelių mažų kaimo mokyklėlių buvo įsteigiama viena aukštesnio organizacinio lygio (aštuonmetė arba vidurinė) mokykla.

Lenkiškų mokyklų skaičiaus pokyčiams svarbią reikšmę turėjo mokyklų struktūros kaita. Lietuvoje nuo 1965–1966 mokslo metų lietuviškose ir lenkiškose mokyklose buvo įvesta 11 metų ugdymo sistema, rusiškose – liko 10 mokslo metų trukmė. Vieneriais metais ilgesnis mokymo procesas galėjo skatinti lenkus galvoti apie mokslą rusiškose mokyklose. Anot ilgamečio Vilniaus krašto mokytojo ir švietimo įstaigų vadovo Antonio Jankowskio, vieneriais metais trumpesnis mokslas skatino lenkus rinktis rusiškas mokyklas³³. Kitas daug metų lenkų mokykloje mokytojavęs asmuo apie savo pasirinkimą, kuria kalba mokytis, sakė: „Maniau, kad su rusų kalba bus lengviau prasimušti. Neturėjau gero patarimo. Mano tėvai buvo neišsilavinę. Reikia atsiminti, kad tik Vilniaus pedagoginiame institute dėstyta lenkiškai. Likusios [aukštosios] mokyklos – rusų ar lietuvių kalba.“³⁴ Matyt, pastarojo autoriaus teiginiai atspindėjo nemažos dalies gyventojų lenkų nuostatas mokyti vaikus rusų kalba.

Be to, lenkų švietimo tinklą labai veikė neigiami demografiniai rodikliai. Jau buvo minėta, kad natūralus gyventojų prieaugis pamažu mažėjo. Lenkų atveju šio proceso neigiamos pusės išryškėjo jau 7-ajame deš., nors didžiausias nuosmukis teko 8-ojo deš. antrajai pusei: 1976 m. jis siekė 1227 asmenis, 1979 m. – 863³⁵. Šis rodiklis nebuvo stabilus ir vėlesniu dešimtmečiu: 1982 m. jis siekė 1014, 1985 m. – 927, 1987 m. – 1310, 1989 m. – 852³⁶. Iki tol lenkų natūralusis prieaugis buvo 2–3 kartus didesnis. Greta to lenkų švietimo padėčiai itin aktualus buvo mišrių šeimų gausėjimas. Šis procesas gyventojus lenkus palietė stipriau negu lietuvius. Štai 1961 m. 1371 lenkų vaikas (26 proc.) gimė mišrioje šeimoje, 1962 m. atitinkamai 1270 (26 proc.), 1963 m. – 1267 (27 proc.), 1966 m. – 1277 (30 proc.), 1967 m. – 1378 (32 proc.), 1969 m. – 1465 (35 proc.), 1980 m. – 1750 (46 proc.), 1982 m. – 1858 (45 proc.), 1983 m. – 2136 (48 proc.), 1984 m. – 2054 (47 proc.)³⁷. Tokių šeimų vaikai dažnai rinkosi nelenkiškas mokyklas, o tai savo ruožtu neigiamai veikė lenkiškų mokyklų tinklą.

Lenkų, lietuvių ir rusų mokinių skaičiaus pokyčiai atsispindi 2 lentelėje.

³³ *Polskie uczenie. Wspomnienia Antoniego Jankowskiego*, s. 169, 220.

³⁴ KAŻMIERCZAK, Karol. *Jan Sienkiewicz z Solecznik: my też chcieliśmy wolności*. [žiūrėta 2020 02 15]. Prieiga per internetą: <https://kresy.pl/publicystyka/jan-sienkiewicz-z-solecznik-my-tez-chcielismy-wolnosci/>.

³⁵ STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Demografiniai pokyčiai...*, p. 36.

³⁶ *Ten pat.*

³⁷ Žinios apie gimusius ir mirusius pagal tautybę LSSR 1961–1963, 1966–1967, 1969, 1980, 1982–1984 m. LCVA, f. R-363, ap. 1, b. 5306, l. 26–26ap, b. 6082, l. 39–39ap, b. 6917, l. 43–43ap, b. 9028, l. 41–41ap, b. 9698, l. 37–37ap, b. 11122, l. 51–51ap, b. 20131, l. 25–25ap, b. 21758, l. 61–61ap, b. 22660, l. 66–66ap, b. 23621, l. 52–52ap. Plačiau apie mišrių šeimų vaikų etninę identifikaciją KALNIUS, Petras. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*, p. 114–118.

2 lentelė. **Mokinių skaičius LSSR pagal dėstomąją kalbą 1960–1989 m.** Sudaryta pagal Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais. Vilnius: Statistika, 1966, p. 231; Lietuvos TSR liaudies ūkis 1978 metais. Vilnius: Mintis, 1979, p. 236; Pažyma apie mokinių skaičių visuotinio mokymo mokyklose 1971–1972 m. m. pradžioje. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2567, l. 55; Duomenys apie mokinių pasiskirstymą pagal dėstomas kalbas 1984–1985 m. m. pradžioje. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 3621, l. 9ap; Lietuvos Respublikos gyventojų demografinė statistika (tautiniu aspektu). Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1992, p. 31; BUMBUL, Mirosław; BRAZIS, Romuald. Stan szkolnictwa polskiego na Litwie (rok szkolny 1989/90). Magazyn Wileński, 1990, Nr. 9, s. 1.

Moklo metais	Mokinių skaičius, tūkst.		
	lenkų	lietuvių	rusų
1959–1960	22,8	336,5	43,5
1960–1961	22,1	342,4	45,8
1961–1962	22,9	352,1	49,5
1962–1963	24,4	368,2	54,5
1963–1964	23,9	378,5	56,6
1964–1965	22,8	387,7	60,0
1965–1966	23,3	400,1	60,8
1970–1971	19	447	67
1971–1972	19	450	67
1975–1976	17	459	66
1976–1977	16	457	65
1977–1978	16	454	64
1978–1979	15	451	66
1984–1985	11,2	422,1	72,3
1989–1990	10,6	415,9	79,6

Lentelės duomenys rodo, kad 1959–1989 m. lenkų mokinių skaičius nuosekliai mažėjo. Be objektyvių veiksnių (natūralaus prieaugio rodiklių), svarbus buvo mokinių „nubyrėjimas“ į rusiškas ar lietuviškas mokyklas. Antai 1963 m. buvo pažymėta, kad Dieveniškų vidurinėje mokykloje į rusiškas ir lietuviškas klases perėjo keletas mokinių, o Jašiūnų vidurinėje mokykloje daug lenkų mokėsi rusų dėstomąja kalba klasėse³⁸. Dar daugiau lenkų vaikų papildė rusiškas klases Šalčininkų m. Pvz., 1971 m. trimis dėstomomis kalbomis veikusioje mokykloje lenkų klasėse mokėsi 173 lenkų tautybės vaikai, o

³⁸ 1963 vasario 18–19, 21 pažymos apie internacionalistinį auklėjimą Dieveniškų ir Turgelių vidurinėse mokyklose. VRVA, f. 1021, ap. 1, b. 91, l. 13, 17.

klasėse rusų dėstomąja kalba mokėsi 110 rusų, 367 lenkai, 90 baltarusių, 8 ukrainiečiai, 7 lietuviai, 9 kitų tautybių mokiniai³⁹. Kituose Vilniaus krašto rajonuose buvo panašiai (žr. trečiąją lentelę). Priešingai buvo lietuvių ir rusų mokyklose. Pastarosiose mokinių skaičių papildė ne tik natūralus, bet ir nenutrūkstantis mechaninis prieaugis. Rusakalbių į Lietuvą atvykdavo daugiau nei išvykdavo, jų skaičius ypač išaugo 8-ajame deš. Pvz., tik 1974–1975 m. Vilniaus rajone įsikūrė apie 500 kaimyninės Baltarusijos gyventojų⁴⁰. Rajono didesnėse gyvenvietėse, pvz., Skaidiškėse, noriai kūrėsi rusai, ukrainiečiai ir baltarusiai, kuriuos traukė ten veikusios pramonės įmonės. Gyvenvietė ypač augo XX a. 9-ajame dešimtmetyje⁴¹. Mostiškių aštuonmetėje mokykloje rusų klasės buvo suformuotos po to, kai vietos kolūkyje pradėjo dirbti darbininkai baltarusiai ir rusai⁴². Rusakalbiai gyventojai pageidavo naujų rusiškų klasių. Kaip prisiminė visą gyvenimą švietimo srityje dirbęs Antonis Jankowskis, „mokyklų rusifikacija sustiprėjo 70-aisiais metais. Daugiausia dėl vietinės valdžios: kolūkio pirmininko ir specialistų – vyriausiojo agronomo, zootechniko, buhalterio, pirminės partinės organizacijos sekretoriaus, vykdomojo komiteto pirmininko, dažniausiai rusų ir baltarusių, – įtakos. Vietoj lenkiškų mokyklų buvo atidaromos rusiškos, nes valdžia norėjo, kad jos vaikai mokytųsi gimtąja kalba. Eiliniam kolūkiečiui gal tai ne visada patiko, bet kas ginčysis su valdžia? [...] Įtaką padarė ir kasdien kartota propaganda: rusų kalba – tai leidimas tolesnei puikiai karjerai, tai – perspektyva. Vaikai galės studijuoti ir Maskvoje, ir Leningrade, ir Kijeve, o kokios yra galimybės po lenkiškos mokyklos? Tik viena polonistika Vilniuje. Ir žmonės tokiai agitacijai pasidavė“⁴³. Iš tikrųjų migracija iš kitų respublikų pildė lenkų bendruomenę, bet ne lenkų mokinių ar studentų gretas. Vilniaus profesinės mokyklos buvo patrauklios jaunimui iš Baltarusijos. Tačiau šiuo atveju reikia pastebėti, kad tarp jo atstovų buvo nemažai lenkų jaunuolių. Jie pildė rusiškas klases ir grupes, kadangi kaimyninėje respublikoje mokėsi rusų ar baltarusių kalbomis.

Lentelės duomenys rodo, kad lenkų mokinių skaičius per beveik tris dešimtmečius sumažėjo du kartus, o lietuvių ir rusų – panašiai tiek padidėjo. Ženklūs pokyčiai įvyko Vilniaus m., kuriame norėjo įsikurti visų etninių grupių atstovai, sąskaita. Didėjantis naujųjų vilniečių skaičius augino rusiškų ir lietuviškų mokinių gretas.

Neabejotina, kad sovietinės nacionalinės politikos kryptis siekti tautų suartėjimo, kuri lydėjo rusų kalbos plėtra mokyklose, turėjo įtakos lenkiškų mokyklų virsmui rusiškoms. Tačiau ar greta to būta kitokių priežasčių?

³⁹ Pažyma apie internacionalistinį auklėjimą Eišiškių rajono Šalčininkų vidurinėje mokykloje [1971 04, po 17 d.]. *LCVA*, f. R-762, b. 2534, l. 119.

⁴⁰ Gyventojų judėjimo Vilniaus rajone 1974–1975 m. rezultatai. *LCVA*, f. R-363, ap. 1, b. 15438, l. 76–77; b. 16241, l. 87–89.

⁴¹ *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, s. 387; LSSR valstybinio statybos reikalų komiteto pirmininko pavaduotojo A. Rasteikos 1983 07 04 raštas LSSR ministrų tarybai. *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 11408, l. 68.

⁴² *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, s. 295.

⁴³ *Polskie uczenie. Wspomnienia Antoniego Jankowskiego*, s. 56.

3 lentelė. **Trimis dėstomosiomis kalbomis besimokiusių mokinių skaičius pagal rajonus 1962–1987 m.** Sudaryta pagal *Eišiškių, Ignalinos, Nemenčinės, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionių, Trakų, Varėnos, Vievio ir Vilniaus rajonų bendrojo lavinimo mokyklų 1962–1963 m. m. titulinius sąrašus. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2108, l. 12–14ap, 38–39ap., 63–64ap, 72–74ap, 78–79ap, 83–84ap, 86–89; Vilniaus m. bendrojo lavinimo mokyklų sąrašą 1962–1963 m. m. pradžiai. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2109, l. 91–92; 1970–1971 m. m. Eišiškių, Ignalinos, Širvintų, Švenčionių, Trakų, Varėnos, Vilniaus rajonų ir Vilniaus m. visuotinio mokymo mokyklų titulinius sąrašus. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2504, l. 8–12, 64–65ap, 69–71, 76–77ap, 81–86ap, 88–90; žinias apie mokyklų ir mokinių pasiskirstymą pagal dėstomąją kalbą Vilniaus m., Ignalinos, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionių, Trakų, Varėnos ir Vilniaus rajonuose 1975–1976, 1984–1985, 1987–1988 m. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2841, l. 10–13ap; b. 3618, l. 6, 21, 46, 50–51, 54, 57, 59; b. 4002, l. 10, 26, 51, 55, 56, 59, 62, 64; BRAZIS, Romuald. Zarys stanu oświaty, nauk i kultury polskiej na Litwie w latach 1939–1989. Kurier Wileński, 1990, kovo 27, Nr. 71, s. 2.*

Miesto / rajono pavadinimas	1962–1963	1970–1971	1975–1976	1984–1985	1987–1988
Vilniaus m.	l. 4217 lt. 9724 r. 22 373	l. 4954 lt. 19 530 r. 24 590	l. 3344 lt. 26 040 r. 25 466	l. 3301 lt. 33 784 r. 28 853	l. 3515 lt. 37 574 r. 31485
Ignalinos	l. 223 lt. 4381 r. 647	l. - lt. 4459 r. 769	l. - lt. 4287 r. 779	l. - lt. 3333 r. 3796	l. - lt. 3217 r. 5550
Eišiškių*	l. 946 lt. 1713 r. 251	l. 4573 lt. 656 r. 3014			
Nemenčinės**	l. 3521 lt. 1340 r. 1390				
Šalčininkų	l. 3750 lt. 473 r. 945		l. 4146 lt. 704 r. 3670	l. 2211 lt. 495 r. 3907	l. 1803 lt. 486 r. 3943
Širvintų	l. 258 lt. 3413 r. 26	l. 73 lt. 3811 r. 18	l. 135 lt. 3742 r. 59	l. 78 lt. 3055 r. 9	l. 45 lt. 2902 r. -
Švenčionių	l. 309 lt. 3460 r. 1462	l. 716 lt. 3959 r. 2516	l. 471 lt. 3672 r. 2509	l. 387 lt. 2996 r. 2337	l. 337 lt. 2782 r. 2469
Trakų	l. 2309 lt. 2251 r. 1603	l. 1783 lt. 8167 r. 2916	l. 1580 lt. 8533 r. 3041	l. 771 lt. 7234 r. 3081	l. 644 lt. 7524 r. 3429
Varėnos	l. 100 lt. 4771 r. 20	l. 43 lt. 7759 r. 133	l. 51 lt. 7364 r. 83	l. 15 lt. 5557 r. 62	l. 10 lt. 5422 r. 65

Miesto / rajono pavadinimas	1962–1963	1970–1971	1975–1976	1984–1985	1987–1988
Vievio**	l. 114 lt. 3871 r. 208				
Vilniaus	l. 6999 lt. 499 r. 1418	l. 8104 lt. 1235 r. 4508	l. 7352 lt. 1525 r. 8249	l. 4455 lt. 1958 r. 5625	l. 3779 lt. 2257 r. 5628
Iš viso	l. 22 746 lt. 35 896 r. 30 343	l. 20 246 lt. 46 333 r. 38 464	l. 17 079 lt. 55 867 r. 43 856	l. 11 218 lt. 58 412 r. 47 670	l. 10 133 lt. 62 164 r. 52 569

l. – lenkų k.; lt. – lietuvių k.; r. – rusų k.

* 1972 m. Eišiškių ir Šalčininkų rajonai sujungti, rajono centras iš Eišiškių perkeltas į Šalčininkus, rajonas pavadintas Šalčininkų.

** 1962 m. gruodžio 8 d. LSSR Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo įsaku buvo sustambinti rajonai ir Nemenčinės bei Vievio rajonų neliko. Pirmojo iš jų teritorija įjungta į Vilniaus rajono sudėtį, antrojo padalinta tarp Kaišiadorių ir Trakų rajonų.

Mūsų nuomone, reikšmės turėjo kelios aplinkybės: 1) Vilniaus krašto mokytojų kvalifikacija; 2) lietuvių kalbos padėtis regione; 3) tėvų motyvacija rinktis rusiškas mokyklas. Mokyklų rusų dėstomąja kalba gausėjimui įtakos turėjo lenkų mokytojų stygius. Dar 7-ojo deš. pirmojoje pusėje LSSR švietimo ministerijos inspektorius pastebėjo, kad Eišiškių rajono lenkiškose mokyklose trūko mokytojų, galinčių mokyti vaikus lenkų kalba. Todėl kai kurie dalykai buvo mokomi rusų kalba⁴⁴. Greitai patenkinti kvalifikuotų (turinčių aukštąjį išsilavinimą) mokytojų poreikį lenkų mokykloms nebuvo jokių galimybių. Priminsime, kad tokie specialistai dieninių studijų būdu Lietuvoje pradėti ruošti tik 1961 m., kai Naujosios Vilnios dvimetis mokytojų institutas tapo sudėtine Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto dalimi⁴⁵. Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad tuo metu rusų kalba dominavo kai kurių regiono mokyklų aplinkoje. Štai Dieveniškų vidurinėje mokykloje dauguma mokinių buvo lenkai ir lietuviai, tačiau visa vaizdinė medžiaga buvo tik rusų kalba⁴⁶. Tai skatino rusų kalbos plėtrą.

Rusų kalbos vyravimui mokyklose įtakos turėjo ir specifinė padėtis regione mokant lietuvių kalbos. LSSR švietimo ministerijos atstovų, rajonų švietimo skyrių ir mokyklų

⁴⁴ LSSR švietimo ministerijos mokyklų valdybos inspektoriaus pažyma valdybos viršininkui. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2216, l. 249; MŁYŃSKI, L. Nad czym obradowali poloniści. *Czerwony Sztandar*, 1960, sausio 23, Nr. 19, s. 3.

⁴⁵ STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Lenkų mokytojų rengimas LSSR: 1947–1961 m. *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 4, p. 149.

⁴⁶ LSSR švietimo ministerijos mokyklų valdybos inspektoriaus pažyma valdybos viršininkui. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2216, l. 246.

vadovybių atsainus požiūris⁴⁷ į šį dalyką lėmė, kad išmokti lietuviškai buvo gana sudėtinga. Švietimo ministerijos ir jos skyrių rajonuose inspektoriai, tikrindami kalbų mokymo lygį mokyklose, pastebėjo, kad lietuvių kalbos ir literatūros mokymą sunkino keletas aplinkybių. Reikšmės turėjo kvalifikuotų lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų trūkumas. Šį dalyką dažnai mokė nespecialistai. Pvz., Vilniaus rajone 1987 m. devynmetėse mokyklose net 61 proc. lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų buvo nespecialistai⁴⁸. Pvz., į Vilniaus rajoną 1986 m. buvo nukreipti 49 mokytojai, tarp kurių buvo polonistų. Tačiau dalies jų nebuvo galimybių įdarbinti pagal specialybę, todėl jie vietoj lenkų kalbos ir literatūros mokė istorijos, lietuvių kalbos ir kt. dalykų⁴⁹. Nors LSSR švietimo ministerija skirstant jaunos specialistus į darbo vietas atsižvelgdavo į „lenkiškų“ rajonų paraiškas ir siuntė lituanistus, tačiau jie ten neužsibūdavo (dėl mažo krūvio, prastų socialinių sąlygų). Be to, lenkiškų ir rusiškų mokyklų tikrintojai jau anksčiau buvo pastebėję, kad lietuvių kalbos dėstymo kokybė – prasta, kadangi kai kurie jos mokytojai patys nemokėjo lietuviškai, kiti teorinių žinių nesiejo su praktiniais įgūdžiais. To pasekmė – mokinių žinios silpnos, jie neturėjo tvirtų rašymo pagrindų ir gerų skaitymo įgūdžių⁵⁰. Netgi tokioje elitinėje mokykloje kaip Vilniaus m. 5-oji vidurinė rusų ir lenkų mokykla su šiuo dalyku buvo problemų. Štai buvusi mokinė apie lietuvių kalbos ir literatūros pamokas prisiminė: „Vieną kartą, o tai buvo 10 ar 11 klasėje, kažkokiu stebuklingu būdu pasisėkė jai (lietuvių k. mokytojai, – V. S.) organizuoti klasėje pasakojimo rašymą. Gal mes tapome labiau subrendę? Tai buvo lietuvių liaudies pasakėčia apie lokį žveją. Vienas iš klasės kolegų, užuot parašęs darbą ir pademonstravęs lietuvių rašybos gebėjimus, ant sugertuko [...] tušinuku nupiešė ant tiltelio prie ežero, apsupto eglynu, sėdintį ir žvejojantį didelį lokį. Gražus piešinys. Darbas buvo įvertintas patenkinamai, t. y. trejetu! Taip tuomet įvertintos lietuvių kalbos žinios ir gabumai!⁵¹ Jeigu prie minėtų aplinkybių dar pridursime, kad lietuvių kalbos pamokos lenkų mokyklose dažnai buvo nustumtos į dienos pabaigą, tai nesunku suprasti vaiko demotyvaciją mokytis šios kalbos. Be to, reikia pridurti, kad lenkų ir rusų kalbos priklausė slavų kalbų grupei, išmokti rusiškai lenkų vaikams buvo lengviau negu lietuviškai. „Išmokti lietuvių kalbos – kalbos, mažai

⁴⁷ Požiūrį į lietuvių k. rodantis faktas buvo toks: LSSR švietimo ministerijos mokyklų valdyba lietuvių k. ir literatūros mokymo lygį Šalčininkų rajono rusų ir lenkų dėstomąja kalba mokyklose tikrino 1971 m. ir po to šio dalyko dėstymo kokybe nesidomėjo net 15 m. LSSR švietimo ministerijos mokyklų valdybos 1986 03 13 darbinio pasitarimo protokolas. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 3798, l. 12.

⁴⁸ IVANAUSKAS, Vilius. *Rusų kalbos plėtra...*, p. 131.

⁴⁹ Švietimo ministro pavadootojo J. Stanio 1987 02 17 raštas LKP CK. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 3910, l. 343.

⁵⁰ LSSR švietimo ministerijos ataskaita apie 1970–1971 m. m. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 2472, l. 20. Anot vieno Vilniaus rajono lietuvių kalbos mokytojo, dauguma lenkiškų mokyklų absolventų nemokėjo kalbėti lietuviškai. SKYRELIS, A. Znajomość języka republiki jest konieczna. *Czerwony Sztandar*, 1978, balandžio 22, Nr. 94, s. 4.

⁵¹ ORSZEWSKA, Barbara. Szkoła i nauczyciel ma wpływ na wieczność... *Tygodnik Wileńszczyzny*, 2018, Nr. 9. [žiūrėta 2020 03 13]. Prieiga per internetą: <http://www.tygodnik.lt/201809/>.

panašios į lenkų ir mažiausiai vartotos kasdieniniame gyvenime, – sudarė daugiausia sunkumų jiems (mokiniam, – V. S.).⁵²

Lenkų tėvų nusiteikimas leisti vaikus į rusiškas mokyklas taip pat neigiamai veikė švietimą gimtąja kalba. Tokią padėtį lėmė pragmatiniai interesai. Štai mama lenkė paaikino, kaip buvo parenkama vaikams mokykla: „Visi kalba rusiškai, visi leisdavo (vaikus, – V. S.) į rusiškas klases, tik į rusiškas, nes tai buvo tarybinė Lietuva [...]“⁵³ Kitus pasirinkti rusiškas mokyklas skatino neigiama asmeninė patirtis: „O pati ėjau į lenkišką mokyklą. O paskui, kai baigiau tą lenkišką mokyklą, reikėjo kur nors stoti, nebuvo kur stoti su lenkų kalba, labai sunku buvo ir egzaminų nebuvo galima laikyti lenkų kalba. Na, paskui įstojau į technikumą, tai reikėjo rusų kalba egzaminus laikyti ir mokytis rusų kalba. Buvo labai sunku. Ir tada pagalvojau, kad taip gali nutikti ir mano vaikams, todėl ir išleidome juos į rusišką mokyklą.“⁵⁴ Nagrinėjamu laikotarpiu, lyginant su 5-uoju ar 6-uoju deš., nebuvo lenkų protestų ar skundų aukščiausiai SSRS valdžiai dėl lenkiškų mokyklų virsmo rusiškoms ar lietuviškoms. Tokie prašymai atsirado tik 1989 m., kai prasidėjo lenkų atgimimas, todėl neturėtų stebinti vykusi lenkų kalbinė asimiliacija. 1959–1989 m. apie 40 tūkst. lenkų kalbiniu požiūriu asimiliavosi (apie 24 tūkst. jų gimtąja kalba įvardijo rusų k., apie 13 tūkst. – lietuvių)⁵⁵.

Išvados

Lenkų švietimo padėtį nagrinėjamu laikotarpiu daugiausia veikė objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai. SSRS valdžios realizuotas nacionalinės politikos kursas, ekonominės reformos, neigiami demografiniai pokyčiai turėjo didelę įtaką lenkų dėstomąja kalba pertvarkai į rusišką. Tačiau greta šių aplinkybių reikšmingą įtaką darė subjektyvūs veiksniai, t. y. lenkų tėvų motyvacija mokyti ar nemokyti vaikus gimtąja kalba, taip pat pragmatiniai tikslai (trumpesnis mokymo laikas mokyklose rusų dėstomąja kalba buvo vertintas palankiai, įsitikinimas, kad baigus rusišką mokyklą bus galima studijuoti bet kurioje SSRS aukštojoje mokykloje).

Sovietinė valdžia siekė gyventojus, tarp jų ir lenkus, paversti homo sovieticus. Švietimo sistema buvo vienas iš būdų realizuoti šį tikslą. SSRS tautų vienijimo į sovietinę liaudį pagrindas buvo rusų kalba, todėl nagrinėjamu laikotarpiu sovietinėje švietimo sistemoje stiprintas rusų kalbos mokymas ir plėsta jos įtaka mokykloje. Tačiau lygindami lietuviškas ir lenkiškas mokyklas, matome tam tikrų skirtumų. Lenkų mokyklų pertvarkymas į

⁵² NOWAKOWSKA, Agnieszka; WÓYCICKA, Zofia. *Etniczna polityka komunistów...*, s. 225.

⁵³ KORZENIEWSKA, Katarzyna. „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose). *Etniškumo studijos*, 2013, Nr. 2, p. 170. Apie lenkų tėvų motyvaciją mokyti vaikus rusiškose mokyklose žr.: CZECHOWICZ, Lech. O rusyfikacji, litwinizacji i problemach językowych. *Kurier Wileński*, 1990, kovo 14, Nr. 61, s. 4.

⁵⁴ KORZENIEWSKA, Katarzyna. „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas..., p. 170.

⁵⁵ SREBRAKOWSKI, Aleksander. *Polacy w Litewskiej SRR...*, s. 236–237.

mokyklas rusų dėstomąja kalba vyko sklandžiai, be didesnių prieštaravimų. Rusų kalba greitai užėmė lenkų kalbos reiškimosi erdvę mokykloje. Lietuviškose mokyklose procesas vyko kitaip: čia rusų kalba ir jos vartojimo erdvė nesiplėtė lietuvių kalbos sąskaita, rusų kalbos mokyta tik per to dalyko pamokas ar popamokinę veiklą.

Statistinė medžiaga rodo, kad nagrinėjamu laikotarpiu mokyklų lenkų dėstomąja kalba ir mokinių skaičius nuosekliai mažėjo (mokyklų skaičius susitraukė penkis, mokinių – du kartus). Ryškus pokytis įvyko 9-ajame deš., kai gausiausiai lenkų gyventojų apgyvendintų Vilniaus, Šalčininkų ir Trakų rajonų vaikai pradėjo mokytis mokyklose rusų dėstomąja kalba.

Mokyklų lenkų dėstomąja kalba transformaciją į rusišką lydėjo gyventojų lenkų kalbinė asimiliacija. Nagrinėjamo etapo pabaigoje (1989 m.) apie 16 proc. lenkų kalbiniu požiūriu buvo asimiliavęsi (2/3 jų gimtąja kalba tapo rusų k., 1/3 – lietuvių). Šį procesą dinamizavo palaipsniui augantis mišrių šeimų skaičius lenkų bendruomenėje: 7-ojo deš. pradžioje kas ketvirtas lenkų vaikas gimė mišrioje šeimoje, 9-ojo deš. pabaigoje – jau kas antras. Tokie vaikai dažnai rinkosi nelenkiškas mokyklas, tai tiesiogiai veikė mokyklų lenkų dėstomąja kalba tinklą (jis traukėsi). Mažiausiai tokių mokyklų veikė 1985–1989 m.: jų buvo belikę tik keliasdešimt.

Šaltiniai

1. *Czerwony Sztandar*, 1960, Nr. 19; 1978, Nr. 94, 134.
2. *Kultūros barai*, 1967, Nr. 11.
3. *Kurier Wileński*, 1990, Nr. 61, 71.
4. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. R-363, ap. 1, b. 5306, 6082, 6917, 9028, 9698, 11122, 15438, 16241, 20131, 21758, 22660, 23621.
5. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. R-754, ap. 4, b. 11408.
6. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. R-762, ap. 6, b. 2108, 2109, 2216, 2472, 2504, 2534, 2565, 2567, 2759, 2841, 2903, 2930, 3399, 3618, 3621, 3727, 3798, 3868, 3896, 3910, 4002, 4228, 4230.
7. *Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA)*, f. 1771, ap. 255, b. 87.
8. *Lietuvos Respublikos gyventojų demografinė statistika (tautiniu aspektu)*, Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1992.
9. *Lietuvos TSR liaudies ūkis 1965 metais*, Vilnius: Statistika, 1966.
10. *Lietuvos TSR liaudies ūkis 1978 metais*, Vilnius: Mintis, 1979.
11. *Magazyn Wileński*, 1990, Nr. 9.
12. *Tarybinis mokytojas*, 1970, Nr. 61.
13. *Vilniaus regioninis valstybės archyvas (VRVA)*, f. 925, ap. 1, b. 358.
14. *Vilniaus regioninis valstybės archyvas (VRVA)*, f. 1021, ap. 1, b. 76, 91, 381.

Literatūra

1. BOBRYK, Adam. *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*. Toruń: Dom Wydawniczy DUET, 2006.
2. BRAZIS, Romuald; KODŽ, Adolf. *WSzP (2): Niezasłużenie zapomniana szkoła*. [žiūrėta 2020 02 25]. Prieiga per internetą: <http://wilnoteka.lt/artikul/wszp2-niezasluzenie-zapomniana-szkola>
3. *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. Vilnius: LII leidykla, 2013.
4. FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika; MARCINKEVIČIUS, Andrius; ŠLIAVAITĖ, Kristina; ŠUTINIENĖ, Irena. *Etniškumas ir identitetai Pietryčių Lietuvoje: raiška, veiksniai ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2016.
5. GAUČAS, Petras. Etnolingvistinė situacija ir bendrojo lavinimo mokyklos Pietryčių Lietuvoje 1945–1991 metais. *Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba* [str. rinkinys]. Red. komis.: V. Milius ir kt. Vilnius: Mokslas, p. 141–150.
6. IVANAUSKAS, Vilius. Rusų kalbos plėtra ir Lietuvos TSR švietimo politika devintajame dešimtmetyje. *Lietuvos istorijos metraštis 2008-I*, Vilnius, 2009, p. 111–135.
7. KALCZYŃSKA, Maria. Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1980–1990. *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, red. H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz. Wrocław [etc]: Ossolineum, 1992, s. 185–190.
8. KALNIUS, Petras. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antrojoje pusėje*. Vilnius: Žara, 1998.
9. KALNIUS, Petras. Mokyklų ir tautinės sudėties kaita Pietryčių Lietuvoje nuo XX a. vidurio. *Gimtasai kraštas*, 2018, t. 2, p. 5–16. [žiūrėta 2020 01 18]. Prieiga per internetą: <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/2-Kalnius.pdf>
10. KAMILEWICZ-RUCIŃSKA, Danuta. Walka o szkolnictwo polskie na Litwie (1945–2000). *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy*, 2017, t. 17, s. 121–139.
11. KAŽMIERCZAK, Karol. Jan Sienkiewicz z Solecznik: my też chcieliśmy wolności. [žiūrėta 2020 02 15]. Prieiga per internetą: <https://kresy.pl/publicystyka/jan-sienkiewicz-z-solecznik-my-tez-chcielismy-wolnosci/>
12. KORZENIEWSKA, Katarzyna. „Vietinis“ (tutejszy), lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje ir Turgeliuose). *Etniškumo studijos*, 2013, Nr. 2, p. 149–179.
13. MĘDELSKA, Jolanta. Možliwosci edukacyjne Polaków na Radzieckiej Litwie w trzydziestopięcioleciu 1945–1979. *Przegląd Polonijny*, 1998, Nr. 24, s. 41–52.
14. MIKLAŠEVIČ, Irena. Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pasaulinio karo. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2007, t. XIV, p. 175–183.
15. MIKLASZEWICZ, Irena. Od Jałty do Brukseli. Szkolnictwo mniejszości narodowych na Litwie w latach 1945–2004 – kierunki przemian. *Wymiary współczesnej edukacji na Litwie. Wybrane aspekty*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2005, s. 53–66.
16. NOWAKOWSKA, Agnieszka; WÓYCICKA, Zofia. *Etniczna polityka komunistów. Dwa casusy*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2010.

17. ORSZEWSKA, Barbara. Szkoła i nauczyciel ma wpływ na wieczność.... *Tygodnik Wileńszczyzny*, 2018, Nr. 9. [žiūrėta 2020 03 13]. Prieiga per internetą: <http://www.tygodnik.lt/201809/>
18. *Polskie uczenie. Wspomnienia Antoniego Jankowskiego*. Wilno: Scripta manent, 2010.
19. RUNIEWICZ-JASIŃSKA, Renata. Szkolnictwo polskie na Litwie Radzieckiej w latach 1945–1988. *Edukacja Dorosłych*, 1999, Nr. 3, s. 89–98.
20. RUNIEWICZ, Renata. Szkolnictwo polskie na Litwie w latach 1988–1995. *Edukacja Dorosłych*, 1999, Nr. 3, s. 101–125.
21. SAUGĖNIENĖ, Nijolė. *Lietuvos tautinių mažumų švietimas multikultūriškumo vertybiname kontekste*. Kaunas: Technologija, 2003.
22. SREBRAKOWSKI, Aleksander. *Polacy w Litewskiej SSR 1944–1989*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001.
23. SREBRAKOWSKI, Aleksander. Przemiany w szkołach polskich na Litwie w latach 1922–1989 z uwzględnieniem programu nauczania i podręczników. *Polskie szkolnictwo i oświata na Litwie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998, s. 27–47.
24. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1944–1989 m. (statistinis aspektas). *Istorija*, 2016, t. 103, Nr. 3, p. 27–50.
25. STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Lenkų mokytojų rengimas LSSR: 1947–1961 m. *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 4, p. 141–153.
26. *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*. Wilno: [Kronta]: Scripta manent, 2009.
27. *Wileńskie korzenie: wspomnienia, relacje, dokumenty...* Pod red. Z. Gładkowskiego i B. Pilarka. Olsztyn: Edytor Wers w Olsztynie, 2012.
28. ZINKEVIČIUS, Zigmas. *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

Polish Education in Eastern and South-Eastern Lithuania in the 1970s and 1990s

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lithuanian Institute of History, Kražiai St. 5, Vilnius
E-mail: vitalija.stravinskiene@istorija.lt

Summary

The article, based on historiographical and archival material, examines the development of Polish education in Eastern and South-Eastern Lithuania in the 1970s and 1990s, the factors that determined its changes and their consequences.

Polish language in schools was an integral part of education in Soviet Lithuania. The situation of schools in the Polish language of instruction in the eastern and south-eastern part of Lithuania during the period under review was most affected by objective and subjective factors. The course of national policy implemented by the USSR government (aimed at bringing the various ethnic groups of the USSR closer and merging into one Soviet nation), economic social reforms (development of a network of large rural settlements, increase of compulsory education, etc.), negative demographic changes (gradually decreasing natural growth, the growing number of mixed families) had a significant impact on the transformation of Polish-language schools into Russian. However, in addition to these circumstances, subjective factors, for example, the motivation of Polish parents to teach or not to teach their children in their mother tongue, as well as pragmatic goals (shorter teaching time in schools with Russian as the language of instruction was welcomed).

The Soviet government sought to turn the population, including Poles, into *homo sovieticus*. The education system was one way to realise this goal. The basis of the unification of the peoples of the USSR into the Soviet people was the Russian language, therefore, during the period under review, the teaching of the Russian language in the Soviet education system was strengthened and its influence at school expanded. In Polish schools, this process went smoothly and without contradictions. The result was a consistent decrease in the number of Polish-language schools and the number of pupils (the number of schools shrank by 5 and the number of pupils halved).

The transformation of Polish-language schools into Russian was accompanied by the Polish linguistic assimilation of the population. In 1989, about 16 per cent of Poles were linguistically assimilated: two thirds of them adopted Russian as their mother tongue, and one third Lithuanian. This process was stimulated by the gradually growing number of mixed families in the Polish community: in the early 1970s, one in four Polish children was born in a mixed family, and in the late 1990s, one in two. Such children often attended non-Polish schools, which directly affected the network of schools with Polish as the language of instruction and it shrank. The fewest Polish schools operated in 1985–1989 – there were only a few dozen left.

Gauta / Received 2020 04 28

Priimta / Accepted 2020 08 20